

konačno oslobođenje, te Zaključak — koja su opet podijeljena na tematske odjeljke), na osnovi literature i vlastitih istraživanja, dao je iscrpan slijed i rekonstrukciju događaja iz toga vremena od ratnih operacija do specifičnosti narodnooslobodilačkog pokreta u svim mjestima toga područja. Riječ je dakle o radovima pretežno analitičkog značaja, u kojima je sistematski izložen kalendar događaja iz tematike koju obrađuju, ali su dane i određene ocjene koje govore o tome da su i revolucionarni radnički pokret i narodnooslobodilačka borba te revolucija i u ovom kraju Hrvatskog primorja bili u skladu s tokovima u cijeloj zemlji, a u Hrvatskoj posebno, iako je dakako bilo i specifičnosti proizašlih iz ekonomske, društvene i političke osnove situacije u samoj Grobinštini.

Poseban dio zbornika čine popisi poginulih boraca, žrtava fašističkog terora i rata — u kojima su dani osnovni biografski podaci o tim ljudima koji su svoje živote dali u borbi za oslobođenje Grobinštine. Prvi je popis »Poginuli i umrli borci narodnooslobodilačkog rata 1941—1945« — podijeljen po mjesnim zajednicama, odnosno unutar njih po pojedinim mjestima. Drugi »Žrtve fašističkog terora 1941—1945«, i treći »Žrtve rata 1941—1945« — također su isto tako podijeljeni. Ti su popisi nastali na temelju podataka što su ih dali odbori UBNOR-a mjesnih zajednica Grobinštine, a iako možda i nisu sasvim točni — kako se kaže u napomeni redakcije — govore o pojedincima, pa su tako i uspomene na njih, ali i memento o stradanjima i borbi naroda Grobinštine za žive.

Slikovni su prilogi fotografije raznih mjesta ili djelatnosti, te pojedinih ličnosti s područja Grobinštine ili Sušaka, kao i faksimili pojedinih dokumenata. Na kraju kao zaključak može se reći da je taj zbornik radova, napisan i s namjerom da bude štivo ne samo zainteresiranim istraživačima nego i stanovnicima Grobinštine, ispunio svoj zadatak. Dao je uvid u razvoj radničkog pokreta i revolucije, otvorio je teme i probleme, ali i dao zaključne ocjene o njima pa se može očekivati da će u skoroj budućnosti njegovi rezultati biti ugrađeni u djela koja imaju širu tematiku, kao što će biti i poticaji da se i dalje istražuje ta problematika.

Bosiljka Janjatović

ZBORNİK, HISTORIJSKI INSTITUT SLAVONIJE
I BARANJE, god. 18, br. 1, Slavonski Brod 1981, 235 str.

Novi broj Zbornika donosi četiri članka, saopštenja i diskusiju sa skupa Okrugli stol »Slavonija 1941« i šest prikaza. Mira Kolar-Dimitrijević napisala je rad »Štrajkovi šumskih radnika firme 'S. H. Gutmann' u Slanoj Vodi i Slatinskom Drenovcu 1936. godine« (1—15). Ističe da je položaj šumskih radnika bio veoma težak, a poslodavci su se snažno odupirali svim pokušajima radnika da se u periodu od završetka prvoga svetskog rata do završetka velike svetske ekonomske krize sindikalno organizuju. Ali od 1934. Stjepan Šalamun, predstavnik Glavnog odbora Saveza drvodeljskih radnika Jugoslavije, počinje organizovati šumske radnike Slavonije čije su zarade bile male. Imali su slabu

hranu i lošu zdravstvenu zaštitu. Radnici pokreću pitanje sklapanja kolektivnog ugovora uz pomoć predstavnika SDRJ iz Zagreba, zahtevajući odgovor do 2. IV 1936. Pošto uprava do tada nije odgovorila, dolazi do štrajka. Radnici su podigli barikade da bi sprečili intervenciju spolja. Jer je Inspekcija rada bila uz firmu »S.H. Gutmann«, radnici su izvojevali vrlo malo povišenje zarada. Firma Gutmann uskoro je produžila radno vreme sezonskih radnika od 14 na 16 sati, izjavivši da za sezonski rad u šumskoj industriji ne važe postojeći propisi, gazeći tako zakon. Bila je netrpeljiva prema sindikalnim organizacijama, a naročito onima koje u svoje delovanje unose elemente klasne borbe.

Donosi i drugi deo članka Mile Konjevića »Komunistički pokret u Slavonskom Brodu 1935—1941« (17—69). Komunisti su svoj uticaj u naznačenom periodu nastojali da prošire naročito u sindikalnim organizacijama i institucijama radničkog pokreta i utiču na radnike i njihovo akciono jedinstvo u borbi za ekonomske i političke ciljeve radničke klase. Četvrti kongres URSSJ bio je zakazan za 6. XII 1937. u Slavonskom Brodu, što je najbolja potvrda njegove snage u toj sredini. Aktivnost komunista dolazila je do izražaja u vreme tarinanih i štrajkačkih akcija koje su bile vrlo brojne od 1935. do 1941. Komunisti su legalno delovali pomoću raznih oblika radničke kulturno-prosvetne aktivnosti. Da bi sprečio uticaj komunista, režim je preduzimao represivne mere, uporno radeći na razbijanju partijskih organizacija. Raspuštanjem URSSJ režim je nastojao da razbije do tada izgrađene oblike delovanja komunista u radničkom pokretu. Konjević detaljno prati rad komunista na stvaranju narodnofrontovske platforme. Autor ističe da je ideja o osnivanju Narodnog fronta kao masovne političke organizacije jasno izražena na IV zemaljskoj konferenciji KPJ, a na Splitskom plenumu (9. i 10. VI 1935) pobliže razrađena. Tada je istaknuta opasnost od fašizma kao glavnog neprijatelja radničke klase i svih demokratskih snaga. Komunisti Slavonskog Broda znali su za te direktive KPJ i VII kongresa Kominterne i za zahtev IV zemaljske konferencije SKOJ-a održane na početku septembra 1935. o jačanju skojevskih organizacija i njihovom uključivanju u rad masovnih organizacija. Rad komunista Slavonskog Broda na stvaranju Narodnog fronta naročito je došao do izražaja posle Osnivačkog kongresa KPH. Konjević ukazuje i na značaj stvaranja akcionog jedinstva proletarijata i seljaštva. Ističe da je skojevska organizacija širenjem uticaja na selo pokrivala gotovo celo slavonskobrodsko područje i bila značajan činilac u jačanju komunističkog pokreta. Komunisti su se u navedenom periodu angažovali u radu sa ženama i ženskom omladinom. Autor konstatuje da je radnički pokret uz političku vodio i vrlo uspešnu ekonomsku borbu. Komunisti Slavonskog Broda postigli su određene rezultate u stvaranju jedinstvene radničke stranke odnosno Stranke radnog naroda.

Ana Vazdar napisala je članak »Narodni front na području Slavonije u poratnim godinama« (71—145). U vezi s društveno-političkim prilikama u Slavoniji uoči rata doneto je više tabela iz kojih se jasno vidi da je Slavonija sa oko 800.000 stanovnika imala veoma heterogenu nacionalnu strukturu, a što se tiče imovinskog stanja preovlađivao je usitnjen zemljišni posed, preovlađuju siromašni seljaci i agrarni proletarijat, a od nacionalnosti većinu čine Hrvati, koji su uoči rata na pozicijama HSS-a, iako postoji niz političkih opredeljenja od komunističke orijentacije, odnosno leve frakcije HSS, do čisto fašističkih orijentacija. Ana Vazdar razmatra i uspostavljanje organizacija Narodnog fronta i borbu za proširenje njegovog članstva. Uspostavljanjem NDH poja-

čava se diferencijacija u redovima HSS, ali i među Srbima. Formiranjem IO HSS-a i Srpskog kluba koji su nastali kao rezultat sve većeg priliva pristalica HSS, odnosno SDS, i u Slavoniji se oseća brži priliv masa NOP-u. Ističe se da odluke Trećega zasedanja ZAVNOH-a, a naročito pregovori i sporazum Tito-Šubašić pozitivno utiču na opredeljivanje za NOP. Opisana je uloga i značenje Narodnog fronta u prvim poratnim godinama u vreme razorenosti zemlje i obaveznog otkupa poljoprivrednih proizvoda, mesa, vune i konoplje. NF se bori protiv kontrarevolucije i narodnofrontovske opozicije, koja se uspela uvući u organizacije fronta iz redova HSS i SDS, naročito u Osijeku. Razmatra se i agrarna politika i organizacije NF. Pored teškoća u vezi s otkupom javlja se spekulacija i šverc — i namirnicama koje su podlegale obavezi otkupa i industrijskom robom. Rezultati izbora za Ustavotvornu skupštinu pokazuju da se učvršćuje narodnofrontovska orijentacija. Autorica navodi detaljne podatke o učesću na izborima i konstatuje da se oko 90% slavonskog stanovništva izjasnilo protiv povratka na staro, a za republički oblik uređenja. Dalje se ističe da analiza dokumenata iz 1946. ukazuje na to da su pred organizacijama NF stajali i dalje problemi s kojima se suočavalo i u toku 1945, a to je borba s kontrarevolucionarnim elementima, zatim protiv snaga unutar NF koje su želele restauraciju građanskih partija i borba za obnovu zemlje. Posle izbora borba se s političkog polja prenosi na ekonomsko, jer obnova dobija prioritet i glavni je zadatak Narodnog fronta. Trebalo je privoleti stanovništvo sela da obezbedi hranu gradu, koji je morao da se posveti razvoju industrije i izvlačenju zemlje iz ekonomske zaostalosti. Seljaci se od 1945. do 1948. sve rafiniranije dovijaju u vezi s otkupom da te mere izigraju, u čemu se ističu naročito kulaci, pa borba protiv šverca i raznih sabotaza, pored otkupa, predstavlja jedan od najglavnijih zadataka organizacija NF. Kao novi oblici delovanja kontrarevolucije navode se najviše ekonomski, ali i dalje postoje i politički. U HSS-u deluju dve struje, i to jedna koja je za to da se obnove organizacije HSS i druga koja nastoji da JNOF pretvori u neku vrstu organizacije s koalicionim obeležjima gde bi oni nesmetano mogli da deluju po svojim stranačkim uverenjima. Navedene su i organizaciono-političke promene unutar NF, izazvane zadacima petogodišnjeg plana, i uloga organizacija NF u provođenju izbora za mesne NOO-e, kada su se članovi NF založili da se izaberu kandidati odani revoluciji. Opisani su i neki novi momenti u redovima narodnofrontovske opozicije. U zaključnom se delu konstatuje da NF od sredine 1945. do kraja 1947. deluje prema programu NFJ i partijskim uverenjima. Najveći broj pristalica HSS, kao i u ratu, naročito se u tom periodu pasivizirao, zapravo napustio stranku.

Zdenko Has je u svom radu izneo »Obnovu i rad SKOJ-a u Osijeku (1932—1937)« (147—166). SKOJ je pod udarom režima šestojanuarske diktature 1929. bio likvidiran da bi obnova počela 1932. u teškim uslovima i do 1935. se osposobio za široko političko delovanje. Autor se osvrnuo i na uvođenje diktature i teror koji je ona organizovala. Shodno politici KPJ o stvaranju NF za mir, hleb i slobodu, SKOJ deluje u raznim organizacijama političkog, kulturnog i drugog sadržaja. Od jeseni 1935. SKOJ radi na osnivanju organizacije Saveza radne omladine u cilju slabljenja reakcionarnog režima. Autor konstatuje da se skojevska organizacija obnavlja posle partijske i ukazuje na ilegalne letke, koje šire skojevci naročito kratko vreme pre petomajskih izbora. Sektaštvo je u to vreme uglavnom bilo savladano, ali i dalje ostaje kao boljka mladih komunista.

U povodu 40. godišnjice ustanka, 15. V 1981, održan je Okrugli stol »Slavonija 1941«, čija su saopštenja i diskusije objavljene u ovom Zborniku (167—212). Mile Konjević je u »Prethodnim tezama« postavio osnovne probleme na koje je trebalo obratiti pažnju kao: kako se posledice privredne strukture Slavonije odražavaju na formiranje, brojnost i položaj radničke klase s gledišta njezine uloge u odbrani zemlje i provođenju socijalističke revolucije (tada je u Osijeku i Slavonskom Brodu bio veliki procenat radnika — 69,98 odnosno 71,05 — a znatan je i broj seoskog proletarijata), kako se višenacionalnost slavonskog stanovništva odražavala u tadašnjoj realnosti s gledišta zaoštavanja nacionalnih suprotnosti i delovanja fašističke propagande na nemačku manjinu i druge prosovjinske grupacije. Kao važno pitanje smatra se problem građanskih stranaka i grupacija, zatim šta je Slavonija značila u planovima okupatora (komunikacije, materijalna dobra), pitanje uspostavljanja ustaške vlasti (Hrvatska seljačka zaštita i Hrvatska građanska zaštita imaju veliku ulogu) i odnos prema njoj. Imperativom se smatra naučno izučavanje zločina okupatora i kvilinga, uloga KPJ i SKOJ-a u Slavoniji u periodu priprema za ustanak, prve akcije u vidu diverzija i sabotaza i osnivanje prvih oružanih grupa. Konjević takođe smatra neophodnim utvrditi šta je ustanička 1941. značila za razvoj NOP-a u Slavoniji i postignute rezultate na vojnom i političkom planu. Konjević ističe značaj skupa »Slavonija u narodnooslobodilačkoj borbi« održanog 25. i 26. XI 1966.

Ivan Jelić konstatuje da sada postoji brojna kadar, obimna literatura i objavljena građa. Po njemu je tema revolucija danas u svetskoj istoriografiji možda glavna tema. Treba ispitati kakve se promene dešavaju 1941, u čemu su osnovni problemi pokretanja oslobodilačke borbe i u čemu se ispoljava početak procesa utemeljivanja društveno-političke osnove oslobodilačkog pokreta na određenom prostoru. Važno je i pitanje sukoba dveju glavnih građanskih strategija — velikosrpske i velikohrvatske. Tito je za stvaranje vlastitog fronta što se i ostvaruje. Po Jeliću neophodno je dublje ući u istraživanje društvenog života, odnosa ljudi, klasa na nekom području što je do sada zapostavljeno. Zdenko Has je govorio o kontrarevoluciji u Slavoniji. Antun Duhaček, podstaknut Jelićevim izlaganjem, posebno se zadržava na pitanju stanja i zrelosti Partije na novogradiškom i okučanskom području. Konstatuje, na primjer, da o Stolicama u 1941. godini ne znaju ništa. Upozorava na činjenicu da u Slavoniji 1941. ima 271 partizan, a da uoči rata KPJ u Slavoniji ima 850 članova, oko 400 kandidata i blizu 1000 skojevaca. Zdenka Lakić o pitanju metodologije makroistorije i mikroistorije navodi da je Ivan Mišković još 1968. dao pregled NOR-a u Slavoniji, ali pored toga sintetičkog rada potrebno je obraditi pojedinačna uža istraživačka pitanja: o revolucionarnom omladinskom pokretu, omladinskim organizacijama i cjelokupnoj omladinskoj strukturi Slavonije od 1941. do 1945. i o građanskim strankama. Za Slavoniju postoji potrebna prikupljena i objavljena građa koja donekle zadovoljava. Vlado Kostelnik govorio je o rusinskoj i ukrajinskoj zajednici i njihovom ekonomskom i kulturnom položaju. Rusini i Ukrajinci osećaju NOB i revoluciju kao jedinu mogućnost emancipacije ne samo socijalnog nego i nacionalnog bića. U diskusiji je učestvovalo više govornika (I. Jelić, D. Čalić, A. Duhaček, Z. Has). M. Konjević je dao završnu reč.

Odeljak »Prikazi i kritike« (213—235) sadrži šest prikaza knjiga i časopisa.

Milica Bodrožić